

BİR MARKSİST AYDIN OLARAK KEMAL TAHİR

Ali KÖKDEMİR*

ÖZET: Bu yazı, hapse girme gerekçeleri bağlamında benzer süreçlerden geçerek yolu hapishaneye düşen bu satırların yazarının gözünden Kemal Tahir'i anlama ve anlamlandırma çabasıdır. Kemal Tahir yaşadığı ülkenin geleceği ile ilgili öngörülerini çabasını sosyalizm üzerinden kurmuş, çalışmalarında ve yaşamında bu pencereden bakmaya özen göstermiştir. Yazara Türk romanında belli bir anlam kazandıran onun bu özelliğidir. Marksizm'i metod olarak Kemal Tahir'in Osmanlı konusuna ulaşması da bu yolla olmuştur. Konusuna yaklaşırken de ayaklarının bu topraklara basmasına özen göstermiştir. Yazının esas amacı Kemal Tahir'in bu yönünü ortaya koymak ve genel bir değerlendirme yapmaktır.

Anahtar Kelimeler: Kemal Tahir, Marxizm, Sosyalizm, Osmanlı

Kemal Tahir as a Marxist Intellectual

ABSTRACT: This article is an effort to understand and make sense of Kemal Tahir through the eyes of the author of these lines, who went through similar processes in the context of the reasons for being imprisoned. Kemal Tahir has built his predictions about the future of the country he lives in, based on socialism, and has taken care to look at it from this window in his works and life. It is this feature of the author that gives a certain meaning to the Turkish novel. It was in this way that Kemal Tahir, using Marxism as a method, reached the subject of the Ottoman Empire. While approaching his subject, he took care to keep his feet on these lands. The main purpose of the article is to reveal this aspect of Kemal Tahir and to make a general evaluation.

Keywords: Kemal Tahir, Marxism, Socialism, Ottoman

* ali.kokdemir@gmail.com, ORCID: 0009-0005-6496-8883

Kemal Tahir onu yok sayanlara inat gündemden bir türlü düşmüyor ve hâlâ Türk edebiyatının en çok tartışılan yazarlarından biri olmaya devam ediyor. Solcular onu çoktan unuttular ya da unutturmaya çalıştılar. Hatta bir söyleşisinde Fethi Naci teybi kapattırıp “öyle biri yoktur” der. Bu yok sayma yüzünden onu zamanla sağcılar sahiplendi ve bugün onu tartışanların büyük çoğunluğu Türk sağ çevresindedir. Oysa Kemal Tahir yaşarken bunların büyük çoğunluğu militanlık seviyesinde Kemal Tahir karşıtı ve Batı dostu idiler. SSCB dağıldıktan ve batının bize yönelik dost bakışı ortadan kalktıktan sonra, Kemal Tahir’in durumu, dümensiz kalan Türk sağ için bir umut ışığıymış gibi duruyor.

Bir Kemal Tahir okuru olarak ve benim onunla tanışma maceramdan yola çıkarak, bugün onu savunur gözükenlerin büyük çoğunluğunun bu savunusunun samimi olmadığını ve büyük ölçüde çaresizlikten kaynaklandığını düşünüyorum. Samimi gözükenler ise onu hiç anlamamış gözüyorlar.

“O zaman suçumun kitap vermek olduğunu öğrendim! Kitap vermek suç olunca, gerisi sorulmaz.” diyordu, benden tam 46 yıl önce tutuklanan Kemal Tahir. Benimse cezaevi ile ilk tanışmam, ona benzer şekilde posta yoluyla arkadaşına kitap göndermekle olmuştu. Serde solculuk olunca benim çektiğim sıkıntıları memleketteki arkadaşlar çekmesin diye, 1984 yılı Nisan ayında çoğunluğu Aziz Nesin, Yaşar Kemal, Orhan Kemal kitapları olmak üzere, Politzer’in Felsefenin Temel İlkeleri, Sosyalizmin Alfabetesi ve Komünist Manifesto’dan oluşan bir paket kitabı postaneden Gaziantep’teki arkadaşına gönderdim. Sanırım o dönemde her paket kontrol ediliyor olsa gerek; benim gönderdiğim paket varış yerinde açıldıktan sonra polis çağrılıyor ve paketi alacak olan arkadaşı gözaltına alıyorlar. Daha sonra onun arkadaşlarını ve en sonunda İstanbul’da kaldığım yurttan beni gözaltına aldılar ve Gaziantep’e sevk ettiler.

O dönem bu tür kitapları okumak örgüt üyesi muamelesi görmek için yeterliydi. Ben dâhil 5 kişi gözaltına alınmıştık ve 5 kişi bir örgüt kurmak için yeterli görülmüş olacak ki bizi de örgüt üyeliğinden tutukladılar ve Gaziantep Askeri Cezaevi’ne hapsedtiler. Ama biz Kemal Tahir ve arkadaşlarından daha şanslıydık. Birincisi onlar gibi askeriye örgütlemekle uğraşmamış, ikincisi de aradan geçen zaman içerisinde bürokrasi de biraz akıllanmıştı. Solun yaygınlığı da göz önüne alınınca, o kadar adamı içeride beslemenin bir maliyeti olduğunu idrak etmişlerdi herhalde. Nitekim 4 ay 10 gün tutuklu kaldıktan sonra, Adana Sıkıyönetim Mahkemesi giyabımızda görülen ilk duruşmada beraat kararı vererek bizi salıverdi.

Benzer süreçleri yaşasak da o yıllarda henüz onun eserleri ile tanışmamıştım. Çünkü o dönemde hem solda 12 Eylül yenilgisinden dolayı büyük bir dağınıklık var hem de solun onu ısrarla yok saymasından dolayı ancak tesadüfler veya özel bir çaba gerekiyordu Kemal Tahir’e ulaşmak için. Ama tıpkı onun Fatma İrfan’a yazdığı mektupta dile getirdiği gibi “Türkiye Cumhuriyeti, ordusu, mahkemesi, hükümeti” ile illa bizi komünist yapmaya niyetliydi ve bizde cezaevinden çıkarken kendimizi artık “komünist” diye tanımlıyorduk. Bu edebiyat ve sanattan başlayan komünistlik maceram en sonunda beni onunla bir şekilde buluşturacaktı.

Aradan 5 yıl geçtikten sonra ben 1 Mayıs 1989’de tekrar gözaltına alındım. Ve tekrar 4 aylık bir tutukluluk süreci sonucu cezaevi macerası yaşadım. İşte bu tutukluluk onunla tanışmamın ilk durağı oldu. Cezaevinde kitap imkânları sınırlı ve zaman bol olduğu için elinize ne geçerse okursunuz. Ve benim karşıma da Kemal Tahir, koğu kütüphanesinde bulduğum Yediçınar Yaylası ile çıktı. Yediçınar Yaylası’nın benim üzerindeki etkisini o günkü koşullarda kavrayacak düzeyde değildim. Ama onun Çorum’dan yola çıkarak anlattığı Anadolu insanı bana çok tanıdık gelmişti. Örneğin Barak köylerinde hâlâ ağa olduğunu iddia edenler vardı ve yaşam biçimleri ve ilişkileri Yediçınar Yaylası’ndaki tiplerden çok farklı değildi. Yani o güne kadar beğenerek okuduğum Yaşar Kemal, Orhan Kemal, Fakir Baykurt ve benzerlerinden farklı bir şeyler vardı onda. Ama o zamanlar, o farkın ne olduğunu tanımlayabilecek düzeyde birikime sahip değildim.

Hem o hem de ben solculuğa edebiyat üzerinden ve devletin baskılarına tepki olarak ulaşmıştık. Ama gariptir ki solcu denilerek hapsedilenler, pasaportu iptal edilenler, üniversiteden atılanlar, her imkândan mahrum edilerek dışlananlar ve önu kesilenler, Kemal Tahir örneğinde olduğu gibi toplumun tarihini, iktisadını, sosyolojisini yazıyor. Kemal Tahir, Hikmet Kıvılcımlı ve Niyazi Berkes'in yazdığı metinler hâlâ önemini koruyor.

Kemal Tahir bu solcu duruşunu ölene kadar değiştirmede. Hatta 70'li yıllarda daha o sağ iken muhafazakâr kesim Kemal Tahir'in de Rauf Tamer, Mukbil Özyörük, Cemil Meriç gibi sağa yöneleceği beklentisi içine girmişlerdi. Nurettin Topçu çevresi onunla bağlantı kurmaya çalışmıştı. Ama o yaşarken bunların hiçbirine yüz vermemişti. "Namuslu olmak önemlidir ama kolaydır. Çünkü bireyseldir. Ama bağımsız olmak zordur. Bağımsız olmak istiyorsanız çok bedel ödersiniz." diye belirtiyordu kendi duruşunu.

İşte bu bağımsız duruş onu yeniden 2000'li yıllarda giderek genişleyen bir tartışmanın öznesi haline getirdi. Benim Kemal Tahir'i derinlemesine tanımam ise ancak bu yıllarda gerçekleşti. Artık internet sayesinde birçok kaynağa daha kolay erişebiliyor ve çoğu kitabını pdf halinde internette bulabiliyordum. Onunla ilgili tartışmalar çoğalmıştı ve Notlar'ın yayınlanması da tamamlanmıştı. Ama onunla ilgili değerlendirmeler çoğunlukla sağdan geliyordu. Oysa benim daha Yediçınar Yaylası'nda gördüğüm Kemal Tahir soldan bir sestti. Ama o dönem solda en çok sesi çıkanlardan biri onu sağcılıkla suçlayan birisiydi ki "Kemal Tahir'i ülkücülere verelim, Peyami'yi biz solcular alalım" diyecek kadar hadsizleşmişti. Bugün aynı kişinin kendi geldiği yer ortadadır.

Türk sağ ve muhafazakâr kesimin Kemal Tahir'i doğru okuyabildiğini düşünmüyorum. Onların Kemal Tahir'e yaklaşımı enstrümantal düzeyden öteye geçemiyor. Özellikle tuttuğu notlardan yola çıkarak Kemal Tahir'e "Osmanlıcılık" atfedilen nedense eserlerindeki Türk Sağ eleştirisini göremez haldeler. Onun "Osmanlı" vurgusu Türk Sağın sürekli tekrar ettiği gibi hamasi bir Osmanlı savunuculuğu değildir. O, batı tarafından tüm insanlığın sorunlarına çözüm iddiasıyla geliştirilen ancak batının sorunlarına dair çözümler üretmekten öte geçemeyen önerileri, mutlak doğrular olarak kabul etmek yerine, onları soru konusu yapan, bunların bizim toplumumuzun sorunlarının çözümüne uygun olmadığını göstermeye çalışan bir yazardır. Kısaca toplumumuzun dünya tarihindeki yerini anlayabilmektir bütün uğraşı. Onun Osmanlı'yı anlama çabası da bugünkü sorunlarımızın kaynağını anlamak içindir.

Bu kaygı çerçevesinde Osmanlı'nın kuruluşunu roman konusu yapmış, Osmanlı'nın birinci yıkılışı olan 1402'yi anlatan Topal Kasırğa'yı bitiremeden vefat etmiştir. Ama klasik çağa dair bir edebiyat eseri verme hazırlığı olmadığını görüyoruz. Kemal Tahir'in en çok üzerinde durduğu konu Osmanlı'nın Batılaşması konusudur. Neden Osmanlı entelektüelleri bu süreçte tarihin kendisine verdiği görevi bir yana bırakmak zorunda kalmıştır ve neden bu serüven sonucunda Anadolu halkını ve kendisini bile kurtaramayacağını görememiştir? Neden devleti kurtarmak adına başlatılan bir serüven, devletin tümüyle çöküşüyle sonuçlanmıştır? Bu soruları sürekli kendine soran ve cumhuriyetin ilk yarısında bile "bozgun içimizde sürüyor" diyerek halen süren "çöküş"ü anlamaya çalışma çabasıdır onunki. Bu konuda da belli sentezlere ulaşmıştır. Bunlardan en temel olanı; batılaşmanın bizim derdimize çare olamayacağıdır. Batı'nın yeni alternatifler bulması ve kapitalist yola girmesiyle beraber, Osmanlı yöneticilerinin kurtuluşun "Batılaşma" da olduğuna neden vardıklarını anlamaya başlamıştır. On dokuzuncu yüzyılın Batılaşma deneyimleriyle kurtulacağını uman Osmanlı'nın giderek nasıl bir çöküşe sürüklendiklerini ilk gören modern cumhuriyet yazarıdır desek abartmış olmayız.

Bu yönüyle bu konuya tarihçilerden önce ulaşmıştır. Cemal Kafadar "...hiç hakkını yememek lazım. Yani mesela Kemal Tahir olmasaydı çok şey eksik olurdu."¹ diye belirtiyor Kemal Tahir'in tarih konusundaki çabalarını. Bundan dolayı tüm yaşamı ve bütün çabası Anadolu insanının gerçekliğini anlamaya çalışmakla geçmiştir. Ki ona göre gerçeğin kendisi bile "bir kez elde edilince sürgit kullanılmaz, her durumda gerçekçiliği yeniden elde edip geliştirmek gerektir." Yani onun için önemli olan şey ideolojilerin kararttığı gerçeği yeniden bulabilmektir.

Yazarı bu noktaya getiren düşünsel kaynaklara bakarsak, o bu noktaya büyük ölçüde Marksizm'i metot olarak kullanma sayesinde gelmiştir. Osmanlı gerçeğini keşfetmesini sağlayan da bu metottur. O bu metodu kullanırken ayaklarının bu topraklara basması gerektiğinin farkındadır. Bu topraklarda geçmişte batıdaki gibi feodal beyler ve serfler olmamış, batıdaki gibi bir burjuva sınıfı ve diğer sınıflar gelişmemiştir. Siyaset aracılığıyla "burjuva yaratma" iddiasıyla ortaya çıkarılan yeni zenginler ise kazandıklarını batıya aktarmıştır veya kazandıkları ile beraber batıya kaçmışlardır. Yani Marksist metotla mülkiyet ve sosyal sınıflar ilişkileri açısından baktığında Osmanlı'nın farkını yakalayabilmiştir. Kemal Tahir'in düşüncesindeki bu sıçramada önemli aşamalardan birisidir bu. Bunu anlamış olan bir sağcı yazar varsa dinlemeye de hazırım.

Bu yüzden de hep yalnız bırakılmıştır. Ekmeğini kalemiyle kazanan bir yazar olarak, sözünü hiç bir zaman esirgmeden söylemeye çalışmış ve bunun bedelini de gereğinden fazla ödemiştir. Geçmişte onu 9 köyden kovanlar, şimdi sıkıştıkları zaman ona başvurmaktan da geri durmuyorlar. Onu referans alanların ya da karşı çıkanların hatta onu yok sayanların hepsinin çıkış noktası onun tarih düşüncesi üzerinden şekilleniyor. O kendini bir romancı olarak görmesine rağmen tarihi tartışmadan Kemal Tahir tartışmak nerdeyse imkânsız gibi.

Kemal Tahir neden tarihe yönelmiştir? George Santayana'nın "Geçmiş hatırlayamayanlar onu tekrarlamaya mahkûmdurlar!" sözünü ilke edinerek, bugünü anlamız için geçmişi bilmek gerektiğini ülkemiz sol cenahından fark eden ilk kişidir desem abartmış olmam sanırım. Marx "sosyal bilimlerin anası tarihtir" demesine rağmen Türk Marksistleri Tarih konusuna fazla girmemişlerdir. Kemal Tahir, Türkiye Solu'nun tek satır kuramsal metin üretmediğini görmüş ve bir sosyalist aydın olarak olaya müdahil olmuştur. "Bizim, 1920' den, bugün 1970'dir, tam elli yıllık sosyalist tarihimiz vardır. Bu sosyalist tarihte, Türkiye gerçeklerine yönelmiş iki tane makale bulmanın ihtimali yoktur. Batıdan duyduğumuz bir iki basmakalıp ayeti tekrar etmekten başka. Buna karşılık, mahya asmaya kadar, beyanname dağıtmaya kadar, donanmayı isyana teşvik etmeye kadar sonsuz eylem vardır. Bugün için de eylem fazladır, eylem çok fazladır. Eylem, teorizsizlikten dolayı, sefil bir eylemdir, çoluğun çocuğun ölümüne sebep olan bir eylemdir. Ve herhalde övünülecek bir eylem değildir. Kimin idare ettiği de belli değildir. Çünkü kimin idare ettiği belli olması için, teorinin çok sağlam oturması, yerli sosyalist teorinin son derece sağlam oturması gerekir."²

Dikkat edilirse burada Kemal Tahir kendisini solda konumlandırıyor ve "sol"a sesleniyor. Ancak Türkiye'deki geleneksel sol bakıştan farklı olarak kendi iç sınıf ilişkiler ile Türkiye'yi dünya tarihindeki yeri ve rolüyle anlama çabası içindedir. Kemal Tahir özellikle batılaşma serüveninin (Türk modernleşmesinin) dramını işlemiştir romanlarında. Osmanlı'yı anlama çabası da bütünüyle dünya tarihini ve modern Türkiye'yi anlama çabasının bir parçasıdır. Doğal olarak Devlet Ana ile bunu kökenlerine inmeye çalışsa da asıl amacı dramın sürekliliğini anlatmak ve batılaşmanın çıkmaz bir yol olduğunu göstermek olmuştur. Ülkemiz

¹ Polat Safi vd. *Cemal Kafadar ile söyleşi*, İstanbul, Kılavuz Bahar Tarih Düşünce Kültür Dergisi, S.48, Nisan 2008.

² Hulusi Dosdoğru, *Batı Aldatmacılığı ve Putlara Karşı Kemal Tahir*, İstanbul, Tel Yayınları, 1974, s:30-31

sağcı yazarları Batılılaşmanın doğal destekçileri ve savunucuları olmaları nedeniyle onun bu çabasını kavrayacak teorik duruştan yoksundurlar.

Gerek sağdan, gerek soldan onun Osmanlıcılığını öne çıkarmaya çalışanlar, sözgelimi Yorgun Savaşçı' da İttihatçılara bakışını anlatan şu satırları okurlarsa şaşıracaklardır. "Bizim ağaları hiç kimse bilmezse senle ben biliriz! Eski çağların odunculuktan, hamallıktan, zurnacılıktan, şıkırdımlıktan gelme, elifi görse mertek sanır vezirlerinden daha mı kaltabandılar? Yüreksizliklerinden mi savuştular? Sarıkamış'ta bulunanlardan kime rastladım? Enver'i, avcı hatlarının kurşun yağmurundan geri çekmek için, koca orduda, ölümü göze alacak bir tek yiğit bulunamamış... Arslanları dişleriyle paralayan kabadayların paçavralar gibi toprağa yapıştıkları yerde, herif, ayakta dolaşmış... Şarapnellerin kümelendiği topçu siperleri önünden indirmek için, batarya kumandanı, "Yerimi düşmana belli ediyorsunuz?" demek zorunda kalmış... Cemal'i, sen hepimizden iyi tanırısın! Talat'ı, Babıali baskınında, gözünle gördün... Yürekse, Azrail'e el ense çektiler bunlar; akılsa, bu dünyada, Lord Corc'dan daha avanağı olmaz! Neden yendirdi bizi kahpe felek, öyleyse? - Savaş, yalnız yürek işi değil de ondan galiba... Biz, Kanal'a Şüyu tulumlarla develerin sırtında götürdük! Topları, elli adımda bir, geriden alıp ileriye koyduğumuz kalasların üstünde sürükledik. Onlar Gazze önüne kadar su boruları döşediler belim kalınlığında... Toplarını trenlere koyup getirdi. Gazze'de bizi, ne topu yendi, ne atlı birlikler, ne sayı üstünlüğü... bizim cepheyi, su borusuyla tren yolu çökertti, boğa yılanları gibi kafalarını vura vura... Geçmişe yanmayı bırakalım da, bundan sonrasını düşünelim!"³³

Bir Marksist yazar olarak Kemal Tahir şimdinin sağlı sollu yazarlarından farklı olarak Osmanlı'nın neden çöktüğünün kavramıştır. Çöken bir Ortaçağ devletini yeniden canlandırmanın dedenizin mezarından çıkması kadar imkânsız olduğunu bilecek kadar birikimlidir. Kurt Kanunu'nda imparatorluk bakiyesi kadrolar arasındaki çatışmayı, Yol Ayrımı'nda ise cumhuriyet kadroları içindeki hüsrani anlatır. Cumhuriyetin Osmanlı'nın zıddı olduğu iddia edildiği zamanlarda, cumhuriyetçi bir duruşla Osmanlı'nın önemini ilk dile getirenlerden biri olmuştur. Sorunun insan, kadro, hırs, beceri ve diğer insani haslet ve zaaf meselesi olmadığını ilk söyleyen odur. Kemal Tahir sağlam bir cumhuriyetçidir bu yönüyle.

Bugün sağcı yazarların hala garpcılıktan reçete ümidi olduğunu, garpcılığa karşı çıkan geleneksel unsurların durumunun da duran saatin iki kere doğru zamanı göstermesi gibi oldukları yerde saydığını görüyoruz. Nitekim bugün Türk sağ ve muhafazakâr kesimler ülkenin gerçekliğini anlamak bakımından bir Marksist yazar dışında referans bulamaz haldeler. Ayrıca batıdan da eskisi gibi hazır reçeteler gelmemekte, gelenler ise 200 yıldır sürekli tekrar edilen ve batışımızı daha da hızlandıran reçetelerdir. Alaattin Karaca 24 Nisan 2024 tarihli Karar Gazetesi'nin internet sitesindeki yazısında "'Kurt Kanunu', yer yer tartışmaya açık tahliller içerse de Atatürk dönemindeki iktidar çatışmalarının zaman zaman ne kadar sert ve kanlı geçtiğini anlamak bakımından önemlidir." diye belirtiyor. Kurt Kanunu bir olaydan çok soyut bir modeldir. Sağcıların büyük-kutsal gibi sıfatlarla niteledikleri devletin gerçek niteliğini sorgular. Bizdeki iç dalaş ve bu dalaşın, bağlantı, uzantı vd. yönlerini de anlamak için modeldir. Ülkemizin sağdan ve soldan yazarlarının anlamadığı ise, bu model 31 Mart'a da, 27 Mayıs'a da, 12 Mart'a da ve etkisi daha sınırlı olan 22 Şubat'a da, Kabakçı-Alemdar hikâyesine de uygulanabilir.

Kemal Tahir'i anlamak, doğru anlamak, bugün daha da elzemdir. Özellikle SSCB dağıldıktan sonra Marksist kitapları okumak ve bulundurmamak suç olmaktan çıktı. Ancak artık Marksistlerimiz de Marksist olmaktan çıktı. Marksist olarak kaldığını iddia edenler ise medrese kafasıyla 19. yüzyıldaki argümanları tekrarlayıp duruyorlar.

³ Kemal Tahir, *Yorgun Savaşçı*, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 5. Basım, s:66-67

Devlet ve aydınlar SSCB'nin dağılması sonrası, batının bize ihtiyacı kalmadığını fark edemediler. 19. yüzyıla kadar tüm batıda “Doğu” denince akla biz gelirken 20. Yüzyılda “Doğu” denince akla SSCB ve Doğu Avrupa gelmeye başlamıştır. SSCB dağıldıktan sonra ise yeniden “Doğu” denince akla bizim de gelmeye başlamamızı sağcı yazarlarımız kendilerine iltifat olarak algılamışlardır. İki binli yılların başından beri Batı ile sürekli sıkıntı yaşıyoruz. Uzun vadede batının tıpkı 20. yüzyıl başında olduğu gibi bizi gözden çıkardığını görememektedirler. Biz fark etmeden bu sıkıntıyla farklı arayışlara girdik ve Rusya'ya yanaştık. Ama Rusya için de güvenilir bir müttefik değiliz. İşte bu koşullar altında Türk sağ ve muhafazakârları Kemal Tahir'in “müesses nizam” eleştirilerini gündeme getirmeden ona sahip çıkmaya çalışıyorlar. Kemal Tahir muhafazakâr akademisyenlerin de yoğun ilgisine maruz kalıyor. Ancak bugünkü ilgi de geçmişten çok farklı değil. Onu anlamak için Türk sağının batıcılık konusunu ciddiyle düşünmesi gerekiyor.

Kaynakça

Polat Safi vd. *Cemal Kafadar ile söyleşi*, İstanbul, Kılavuz Bahar Tarih Düşünce Kültür Dergisi, Nisan 2008, sayı:48

Hulusi Dosdoğru, *Batı Aldatmacılığı ve Putlara Karşı Kemal Tahir*, İstanbul, Tel Yayınları, 1974, s:30-31

Kemal Tahir, *Yorgun Savaşçı*, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 5. Basım, s:66-67